

TOMASZ STOLARCZYK

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

<https://orcid.org/0000-0002-9824-426X>

DZIEŁA TEOLOGICZNE W PIJARSKIEJ BIBLIOTECE KOLEGIUM WIELUŃSKIEGO W ŚWIEŁLE KATALOGU BIBLIOTECZNEGO Z 1809 R. PRZYCZYNEK

Wstęp

Celem poniższego przyczynku jest przedstawienie dzieł teologicznych znajdujących się w bibliotece kolegium pijarskiego (*Ordo Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*) w Wieluniu¹ i ich przydatności w realizacji zadań przez zakonników. Dokonano tego na podstawie katalogu bibliotecznego z 1809 r., zatytułowanego *Książka obejmująca Zbiór Ksiąg Instrumentów Fizycznych i Jeometrycznych sprowadzonych do biblioteki X.X. Scholarum Piarum 1809* (dalej *Katalog*), znajdującego się obecnie w Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie². Książek teologicznych należy szukać w działach *Theologia*, *Libri Ascetici ac Praecatorii sub Litt[era] C*, *Morales sub Litt[era] L*, *Morales sub Litt[era] Bb* (zawierają też moralistów świeckich, w tym antycznych)³.

Najważniejsze przepisy dotyczące ksiąg, funkcjonowania bibliotek oraz bibliotekarzy pijarskich znajdowały się w konstytucjach zakonnych (*Constitutiones religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), a dokładnie w ich części drugiej, rozdziale ósmym, zatytułowanym *De Gymnasiis seu Scholis Piiis fundandis*, czyli tzw. ratio studiorum. Przewidywały one konieczność założenia przy każdym kolegium biblioteki – nauczycielskiej i uczniowskiej, na którą władze zakonne musiały co rokułożyć określoną sumę pieniędzy, aby można było zakupić nowości. Przy okazji corocznej wizytacji prowincjał miał obowiązek sprawdzić stan biblioteki funduszu wydanego na zakup nowych pozycji oraz wartość nabytych ksiąg⁴.

¹ Fundację kolegium pijarskiego w Wieluniu należy łączyć z osobą kasztelana wieluńskiego Wojciecha Kazimierza Urbańskiego, który w połowie lat 80. XVII w. podjął starania o sprowadzenie pijarów do miasta. W 1688 r. władze miejskie wyraziły zgodę na fundację. W 1690 r. starosta wieluński Kazimierz Józef Męciński polecił rajcom wieluńskim zaopiekować się przybywającymi do miasta pijarami. Nowa placówka zakonna powstała najprawdopodobniej w 1691 r., po uzyskaniu zatwierdzenia przez arcybiskupa gnieźnieńskiego, miasta i starosty oraz pierwszych zapisów – S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny w okresie staropolskim*, Lublin 2007, s. 144.

² *Książka obejmująca Zbiór Ksiąg Instrumentów Fizycznych i Jeometrycznych sprowadzonych do biblioteki X.X. Scholarum Piarum 1809*, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie [dalej: AZPKr], sygn. Col. Viel. 9: k. 1-26.

³ Tamże, k. 1, 2-3, 8v-9v, 22v-23.

⁴ Początek pijarskim przepisom szkolnym dały zalecenia z lat 1604–1610 dla pierwotnej szkoły kalasatyńskiej (od św. Józefa Kalasantego) na Zatybrzu w Rzymie. Kolejnym dokumentem

W Polsce od czasów reformy Stanisława Konarskiego (1750–1753) na biblioteki pijarskie położono szczególny nacisk. Przedstawiono wówczas listę autorów, których książki obowiązkowo powinny znaleźć się w domach zakonnych. Powinny to być: Pismo Święte z komentarzami, pisma Ojców Kościoła, dzieła teologiczne, m.in. H. Tournely'ego, P. Colleta, M. Cano. W.L. Gottiego, J.W. Bertiego, K. Vitassa, D. Conciny'ego i innych oraz książki z matematyki i fizyki, zwłaszcza Galileusza, Leibniza, Newtona itp., dzieła dobrych historyków, geografów, polityków, mówców, pisarzy, klasyków starożytności, a także leksykony i słowniki⁵.

Biblioteka kolegium pijarskiego była ściśle związana z prowadzoną przez zakonników szkołą⁶ – w Wieluniu nie było wyodrębnionego księgozbioru służącego tylko konwiktorom⁷.

Wykaz dzieł teologicznych

Do działu *Theologia* autor *Katalogu* zaliczył Biblię⁸:

- *Biblia Sacra Vulgate editionis* Jean-Baptiste'a du Hamela, wydana w Wenecji w 1703 r. t. 1-2, in folio⁹
- *Biblia Sacra Vulgate editionis sine principio* in 4to
- *Biblia Sacra sine titulo* in 8vo

mającym wpływ na szkoły pijarów były konstytucje zakonne z lat 1619–1621, poszerzone o program Collegium Nazarenum z 1630 r. Ostateczną wersję rozdziału drugiego poświęconego szkolnictwu uchwaliła kapituła generalna z 1694 r. – por. *Constitutiones religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus* [dalej: CSP], Barcinone 1793, s. 131-132; J. Śrutwa, *Szkoła księży pijarów*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 562; J. Taraszkiewicz, *Pijarskie ratio studiorum*, w: *W służbie historii nauki, kultury i edukacji. Księga pamiątkowa dedykowana prof. Lechowi Mokrzeckiemu z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, red. R. Grzybowski, T. Maliszewski, Gdańsk 2006, s. 161.

⁵ J. Śrutwa, *Szkoła księży pijarów...*, s. 558-559, 562.

⁶ O szkołach pijarskich w Wieluniu pisali m.in. W. Kujawski, *Szkoły pijarskie Komisji Edukacji Narodowej w Wieluniu (1774-1793)*, „Antemurale” 6 (1960/1961), s. 109-145; Z. Włodarczyk, *Wieluńska szkoła pijarska w dobie tzw. Prus Południowych (1793-806)*, „Rocznik Wieluński” 4(2004), s. 29-38; R. Mączyński, *Pionierska dekada: Domus Vielunensis Scholarum Piarum u schyłku XVII wieku*, „Rocznik Wieluński” 17 (2017), s. 110-119; M. Ausz, K. Puchowski, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794: Szkoły w Wydziale Pijarskim*, Warszawa 2018, s. 230-233.

⁷ T. Stolarczyk, *Prace historyczne w bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego w świetle inwentarzy z 1809 i 1821 r.*, „Rocznik Wieluński” 17 (2017), s. 280; o problemach związanych z wydzielaniem się księgozbiórów szkolnych z klasztornych zob. M. Adrianek, *Biblioteki publicznych szkół średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do r. 1831*, „Roczniki Biblioteczne” 22(1978), s. 40, 43-44.

⁸ AZPKr, sygn. Col. Viel. 9, k. 1.

⁹ „(...) tekst Wulgaty przepisywany ręcznie przez wiele wieków pod koniec XV i na początku XVI w. był mocno zniekształcony (...). Sytuacji nie polepszyły drukowane wydania z drugiej połowy XV w., gdyż powstawały one na podstawie manuskryptów z XIII i XIV w. Liczne głosy humanistów postulowały poprawienie przekładu św. Hieronima na podstawie najstarszych kodeksów i Biblii hebrajskiej” – R. Pietrzakiewicz, *Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*, t. 1: *Od początku do 1638 roku*, Poznań 2016, s. 76. Jako pierwszy próby naprawienia tekstu Wulgaty podjął się w 1504 r. Adrian Gumelli – tamże, s. 76.

Umieszczono tutaj także interpretacje i komentarze do Pisma Świętego ojców Kościoła¹⁰:

- *Concordantiae Bibliorum*, cz. 1, wydane w Antwerpii w 1585 in 4to
- *Polyanthea Sacra* autorstwa Andreaea Spannera¹¹, wydana w Augsburgu w 1715 r. in folio
- *Aerarium Evangelicum hoc est Evangeliorum totius Anni*, t. 3, Giuseppe Mansiego, wydane w Kolonii w 1668 r. in 4to¹²
- *Bibliotheca concionatorum moralis Evangelica* Vincenta Houdry, wydana in 4to, cz. 3 i 5¹³
- *Divi Cypriani Opera* Erazma z Rotterdamu, wydane Bazylei w 1521 r. in folio
- *Flores Doctorum Theologorum* Thomasa of Palmerston¹⁴, wydane w Wiedniu w 1756 r. in 8vo
- *Sancti Hieronimi Presbiterii Epistolae selectae In tres libros novo ordine distributae... opera, et studio Josephi Cathalani*, wydane w Bassani w 1776 r. in 8vo
- *Rozmyślenia św. Augustyna* w 8vo¹⁵
- *Divi Hieronimi Epistolae Libri 13* in octavo
- *Meditationes Divi Augustini* opracowane przez Henri de Sommal (Somaliusa), wydane w Kolonii w 1776 r. in 24to¹⁶
- *Confessiones Divi Augustini*¹⁷ in 24to
- *Concordantiae Sacrarum Bibliarum Vulgatae editionis*, wydane w Kolonii [bez roku i formatu druku]

Dzieła z teologii życia wewnętrznego (ascetyka i mistyka) *libri ascetici ac precatorii*¹⁸:

- *Rok Bogomyślny czyli Medytacje* bernardyna Gaudentego Pikulskiego, wydane we Lwowie w 1765 r. in 4to (2 egzemplarze)¹⁹
- *Duch Świętego Franciszka Salezyusza*, wydana w Krakowie w 1770 r. in 4to²⁰

¹⁰ Tamże.

¹¹ Por. T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne z konwentu paulinów w Wieluniu (XVIII w.)*, Wieluń 2021, s. 105.

¹² J. Szady, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008 [dalej: Szady], s. 226.

¹³ Por. T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne...*, s. 181.

¹⁴ Por. tenże, *Analecta dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce środkowej (XIII–XVIII w.)*, Wieluń 2016, s. 211.

¹⁵ Brak określonego wydania.

¹⁶ *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie: Bibliographie*, per les Perès Augustin et Aloys de Backer, t. 7, Bruxelles–Paris 1896, kol. 1381.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ AZPKr, sygn. Col. Viel. 9, k. 2-3.

¹⁹ *Rok Bogomyślny z Poczwoznemi na każdy dzień medytacyami ku Wychwaleniu w naśladowcach Pierwszego Zakonodawcy Chrystusa Pana Świętym Czterem Patryarchom regułami swoimi wielorakie Zakony zdołującym. To iest: Bazylemu, Augustynowi, Benedyktowi, Franciszkowi*, w Lwowie w Drukarni J. K. M. y Bractwa S.Troycy 1765. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. III: *Obejmująca druki stóleci XV–XVIII w układzie abecadłowym* [dalej: Estreicher], t. 13, Kraków 1912, s. 275.

²⁰ *Duch Świętego Franciszka Salezyusza (...) albo wnetrzna duszy jego układność y postać w częstych y poufnych z Janem Piotrem Kamus (...) rozmowach wyrażona*, w Krakowie 1770. Estreicher, t. 5, Kraków 1898, s. 283.

- *Rozmowy duchowne S. Franciszka Salezjusza*, wydane w Krakowie w 1770 r. in 8vo²¹
- *Pustynia duchowna*, wydana w Kaliszu w 1745 r. in 4to²² (2 egzemplarze)
- *Rekolekcye duchowne* Jana Kostki Wujkowskiego (Wojkowskiego), wydane w Warszawie w 1736 r. in 4to²³; zawiera 54 medytacje o stworzeniu człowieka, o grzechach i karach, o śmierci i piekle, o pokorze i cierpliwości, o umartwie-niach i pacierzach. Następnie idą przestrogi, zbawienne uwagi, specyfikacja książek²⁴
- *Kontrowersye Polskie* Jana Kostki Wujkowskiego (Wojkowskiego), wydane w Warszawie w 1737 r. in 4to²⁵
- *Prawdy wieczne* jezuita Carlo Gregorio Rosignoli, wydane w Lublinie w 1748 r. in 4to (2 egzemplarze)²⁶
- *Monitorium simplex ad correcturam vitae humanae* Jana Skrzetuskiego in 4to²⁷; składa się z 200 zwięzłych sentencji, maksym, uwag na temat poboż-ności, polityki, filozofii²⁸
- *Pamiętka pasterskiego affectu* Giuseppe Mansiego, wydane w Warszawie w 1699 r. in 4to²⁹; składa się z 4 ksiąg poświęconych obowiązkom kapłańskim³⁰
- *Przestrogi i uwagi nad obowiązkami każdego stanu*, tłumaczone przez Sebastia-na Wojciecha Michałowskiego, wydane w Warszawie w 1768 r., t. 1-2 in 8vo³¹

²¹ Estreicher, t. 5, s. 284.

²² *Pustynia Duchowna na ieden dzień każdego miesiąca wydana Francuskim Językiem przez iednego Societatis Jesu Kapłana. Potym na Polski Język dla zbawiennego ludzom wszelkiej kondycyi pożytku przelożona y za dozwoleńiem Zwierzchności Duchowney do Druku podana*, w Kali-szu w drukarni Collegium S. Jesu. Estreicher, t. 14, Kraków 1913, s. 413.

²³ *Rekolekcye Duchowne, Na kilka, kilkanaście dni Rozłożone, Ludzom zaś wszelkiej kondy-cyi, nie tylko Duchownym utriusque Cleri ale y Swieckim ku pożytkowi Dusz, y na Chwałę Bożą Służące*, w Warszawie w Drukarni J. K. M. Collegium Societatis Jesu 1736. Estreicher, t. 22, Kra-ków 1939, s. 404.

²⁴ Tamże, s. 404.

²⁵ *Kontrowersye Polskie abo prawda otwieraiąca Dyssydeńskie oczy do poznania prawdy prawdziwey Wiary Chrystusowey Wiary katolickiey na Theatrum polskim wystawiona (...) z przy-datkami o niewierności y ślepotcie Żydowskiej y o płonney ich nadziei oczekiwanego przyścia Me-sсыasza*, w Warszawie w Drukarni J. K. M. Collegium Societatis Jesu 1737. Estreicher, t. 22, s. 403.

²⁶ *Prawdy wieczne wyrażone w naukach potrzebnych tym osobliwie co ćwiczenia duchowne, albo rekolekcye czynią...a z włoskiego na polski ięzyk 1701 r. przetłumaczone*, w Lublinie w Dru-karni Koll. Soc. Jesu 1748. Estreicher, t. 15, Kraków 1915, s. 368.

²⁷ *Monitorium Simplex Ad Correcturam Vitae Humanae, Ducentis Punctulis Extraditum*, Tho-runii Impressit Joannes Lud. Nicolai Nob. Senatus et Gymnas. Typographus 1709. Estreicher, t. 17, Kraków 1930, s. 202.

²⁸ Tamże.

²⁹ *Pamiętka pasterskiego affectu przy translacyey z Płockiey na Warmińską Katedrę w obrazie prawdziwego Kapłana od Oyca Józefa Mansi kapłana kongregacyi S. Philipa Neryusza napisanym a od X. Andrzeja Zahuskiego Biskupa Płockiego, Nominata Warmińskiego przetłumaczonym*, w Warszawie 1699. Estreicher, t. 11, Kraków 1908, s. 129.

³⁰ Tamże.

³¹ *Przestrogi y Uwagi nad obowiązkami każdego Stanu, pobudzaiące Chrześcian do zadosyc czynienia powołaniu ich. Dzieło pożyteczne. Wszystkim ktorzy żyć pragną duchem prawdziwey y gruntowney pobożności. Wydane. Nayprzod w francuzkim ięzyku, z francuzkiego na włoski, a teraz z włoskiego na polski język przetłomaczone. przez iednego Zakonnika Scholarum Piarum. W Warszawie w drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1768. Estreicher, t. 11, s. 343.*

- *Rozga Sprawiedliwości Boskiej* paulina Olafa Józefa Gottwalda, wydana w Kaliszu w 1781 r., t. 4-5³²
- *De imitatione Christi* Tomasza à Kempis, wydane in 10mo (2 egzemplarze)³³
- *O Naśladowaniu Jesu Christi* Tomasza à Kempis, wydane w Krakowie w 1642 r.³⁴
- *De gemitu Columbae sive de Bono lacrymarum* Roberto Bellarmino, wydane w Kolonii in 8vo³⁵
- *Sonora Tuba* Vinzenzo Negri, wydana w 1727 r. in 12mo
- *Uwagi chrześcijańskie na każdy dzień miesiąca* Dominique'a Bouhousa, wydane w Sandomierzu w 1748 r. in 8vo³⁶
- *Uwagi albo rozmyślenia chrześcijańskie nad Ewangelią część Pierwsza* Jeana Crassetta, wydane w Sandomierzu w 1777 r. in 8vo³⁷
- *Palestra pietatis* Jana Morawskiego, wydana w Poznaniu w 1745 r. in 8vo³⁸; na końcu dzieła znajdują się żywoty sławnych członków sodalicy mariańskiej³⁹
- *Manuale Parochi* Franza Herziga, wydane w Kaliszu w 1737 in 12mo⁴⁰
- *Melchioris Cani Opera Theologica*, wydane w Leuven w 1564 r.
- *Veritas Christianae Religionis* Idziego Smukalskiego, wydana w Poznaniu w 1788 r. in 8vo⁴¹
- *Doctrina christiana* Girolamo Savonaroli, wydana w Pawii w 1776 r., t. 1 i 11 in 4to
- *Epithome Doctrinae Moralis et Canonicae ex Cinstitionibus aliisque operibus (...) Benedicti XIV (...) excerptae* Giovanni Domenico Mansiego, wydane w Bazylei w 1777 r. in 8vo
- *Cathehismus Concili Tridentini*

³² *Różga sprawiedliwości boskiej okiem niezasypiającym nad grzesznikami czująca wszystkim każdego stanu y kondycyi ludzom starania o zbawienie swoje przykładowym do pilney uwagi*, w Kaliszu 1779–1781. Estreicher, t. 6, Kraków 1899, s. 297; T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne...*, s. 197.

³³ Szady, s. 266.

³⁴ *O Naśladowaniu Christusa Pana, Ksiąg Czwooro... Teraz znowu w Polski język... przetłumaczone, y podzieleniem Rozdziałow ozdobione*, w Krakowie w drukarni Andrzeia Piotrkowczyka Krola I. M. Typographa 1642. Estreicher, t. 20, Kraków 1936, s. 205.

³⁵ Szady, s. 250.

³⁶ *Uwagi chrześcijańskie na każdy dzień miesiąca z francuskiego języka na polski przetłumaczone, podane trzeci raz do druku z przydatkiem krótkiej Informacyi o rozmyślaniu albo modlitwie wewnętrznej*, Sandomierz w drukarni Coll. S. Jesu 1748. Estreicher, t. 2, Kraków 1894, s. 297-298.

³⁷ Tego wydania nie zna Estreicher – podaje natomiast *Uwagi albo rozmyślenia chrześcijańskie nad nacyelniejszymi wyrokami ewangelii, dla zabawy duszy dane, przez X. Jana Crasset Zakonu Zgromadzenia Jezusowego, a teraz z francuskiego na polskie przetłumaczone*, w Przemysłu w Drukarni I. K. M. Colegii Soc. Jesu 1765, a także *Uwagi Chrześcijańskie albo rozmyślenia krótkie...* wiele wydań – zob. Estreicher, t. 3, Kraków 1896, s. 442.

³⁸ *Palestra Christianae Pietatis, seu nobilis adolescentiae Sodalitas Mariana in Collegiis Societatis Jesu Dei Matri Virgini aeternum faederata, sancta vivendi et moriendi documentis instructa*, Pożnanie typis Collegii Societatis Jesu 1745. Estreicher, t. 11, s. 556; T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne...*, s. 64.

³⁹ Estreicher, t. 11, s. 555.

⁴⁰ *Manuale parochi seu methodus compendiosa munus Parochi Apostolicum*. Szady, s. 205; T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne...*, s. 108.

⁴¹ *Veritas Christianae Religionis E Supremi Numinis existentia, naturali ratione Deducta*, Pożnanie 1788. Estreicher, t. 17, s. 335.

- *Katolicka informacja ułożona dla Missyi* Raymunda Brunsa wydana w Częstochowie w 1798 r.⁴²
- Prace z teologii moralnej (kazuistyki) *morales*⁴³:
- *De Vera Felicitate* Antoniego (Jakuba od św. Samuela) Wiśniewskiego, wydane w Warszawie w 1775 r. in 8vo, t. 1-2⁴⁴; dzieło pośmiertne autora, składa się z 5 rozpraw, tworzących pewną całość: *De beatitudine hominis in hac vita, De vera Dei Optimi Maximi felicitatisque nostrae notione, De immortalitate animae humanae, De praecipua regnorum felicitate, De officiis hominis in quovis vitae statu*; skierowane do „publiczności dojrzałejm filozoficznie wykształconej”; piszący po łacinie autor liczył na czytelników także zagranicznych, stąd też nie uwzględniał stosunków polskich: rzadko cytuje pisarzy i poetów polskich⁴⁵
- *O religii poczciwych ludzi* Stanisława Konarskiego, wydane w Warszawie w 1769 r. in 8vo⁴⁶
- *De Religione honestorum hominum* Stanisława Konarskiego, wydane w Warszawie w 1771 r. in 8vo⁴⁷; dokonane przez S. Konarskiego tłumaczenie jego dzieła *O religii poczciwych ludzi* (w obronie przed zarzutami jezuitów, że jest to praca zbyt liberalna), przedłożone do aprobaty papieżowi Klemensowi XV⁴⁸
- *Filozof bez Religii* Ksawerego Bohusza, wydane w Wilnie w 1786 r. in 8vo, t. 1-2⁴⁹; bohaterem młodzieniec „dobrych chęci i skłonności, który jednak bez pomocy religii w zawilszych życia społecznego wypadkach sam sobie dać rady i błędów uniknąć nie może”⁵⁰
- *Nauka Chrześcijańska cnoty i obyczajów z dzieła Kistera*, wydane we Wrocławiu w 1802 r. in 8vo⁵¹

⁴² Estreicher zna tylko wydanie z 1753 r. – zob. *Katolicka informacja ułożona dla Missyi w Kráich Regnánta Pruskiego. po niemiecku wydana przez przew: Xiędza Raymunda Bruns Zakonu Káznodziejskiego, Konwentu Halberstadskiego. Missyonarz Apostolskiego, przy gwárdyi Regnanta w Potsdamie. Powtórnie w Berlinie u Ludwiká Kunst drukowana 1742. Po polsku przetłumáczona przez X. Sigfrida Dispensatora Zakonu Sw. Pawła pierwszego pustelniká Suppriorá Konwentu skalecznego przy Kráowie, w drukarni Jasney Gory Często 1753.* Estreicher, t. 2, s. 377.

⁴³ AZPKr, sygn. Col. Viel. 9, k. 8v-9v, 22v-23.

⁴⁴ *De Vera Felicitate Cum Privata Hominum Tum Publica Regnorum. Disceptationes Philosophicae Antonii Wiśniewski è Scholis Piis Contra Incredulos nostri temporis, Varsaviae Typis S. R. M. Reipublicae in Collegio Scholar. Piarum 1775.* Estreicher, t. 22, s. 78-79.

⁴⁵ Tamże, s. 79.

⁴⁶ *O religii poczciwych ludzi*, w Warszawie, w drukarni J. K. M. y Rzeczypospolitey XX Schol. Piarum 1769. Estreicher, t. 9, Kraków 1905, s. 10.

⁴⁷ *De religione honestorum hominum. Hoc fonte derivate clades*, Varsaviae Typis Regiis et Reip. Apud Sch. Piar. 1771. Estreicher, t. 9, s. 10-11.

⁴⁸ Tamże, s. 11.

⁴⁹ J. Vernet, *Filozof bez Religii uważany w towarzystwie. Przez W. JX X. (awerego) B. (ohusza) P. (ralata) K. (apituły) W. X. L. (itewskiego) S. (wietej) T. (eologii) i (obojga) P. (raw) D. (oktora)*, w Wilnie, w drukarni J. K. M. Akadem. 1786. Estreicher, t. 21, Kraków 1938, s. 379.

⁵⁰ Tamże, s. 379.

⁵¹ E.D. Kister, *Chrześcijańska Nauka Cnoty i Obyczajów dla Żołnierzy wszelkiego stanu i wyznania, Wypis z Dzieła większego ... niegdyś Xiędza Káznodziei Sztabu J.K. Mci Króla Pruskiego podczas wojny siedmioletney. Ksiązka do Czytania dla Młodzieży i Dorosłych z Niemieckiego na Polski język przełożona.* Estreicher, t. 16, Kraków 1991, s. 146.

- *Powinności każdego człowieka* Samuela Chrościkowskiego, wydane w Warszawie w 1769 r. in 8vo⁵²
- *De malo malisque causis et remediis* Wojciecha Tylkowskiego, wydane w Oliwie w 1675 r. in 24to⁵³
- *Confortation de l'âme fidèle contre les frayeurs de la Mort*
- *L'univers enigmatique* Louis-Antoine'a Caraccioli, wydane we Frankfurcie w 1760 r. in 8vo
- *La verite de la Religion chrestienne* Philippe'a du Plessis, Mornaya, wydana w Paryżu w 1583 r. in 8vo⁵⁴

Podsumowanie

W bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego znajdowało się zaledwie 49 dzieł [!] teologicznych na ponad 1300 ogółem. Były to, m.in. interpretacje i komentarze do Pisma Świętego ojców Kościoła: 12 dzieł.

Literatura ascetyczna (teologia życia wewnętrznego) zajmowała specjalne miejsce w bibliotekach pijarskich⁵⁵. W kolegium pijarów wieluńskich były 24 książki z tej dziedziny.

W kolegiach pijarskich dużą wagę przywiązywano także do nauki moralnej⁵⁶: „Moralisci uczyli oceniania czynów ludzkich w świetle objawienia przekazanego na kartach biblijnych. Określanie wartości moralnej czynów ludzkich pomagało zakonnikom w religijnym doskonaleniu się, a homiletom służyło w przygotowaniu kazań i rozwijaniu chrześcijańskich norm moralnych wśród wiernych w taki sposób, aby potrafili oni rozróżnić dobro i zło”⁵⁷. W bibliotece wieluńskiej było jednak tylko 10 dzieł z teologii moralnej.

Znaczącą rolę w edukacji pijarskiej odgrywała również katechizacja⁵⁸. W kolegium wieluńskim znajdował się *Cathehismus Romanus Concilii Tridentini*.

Pijarzy wieluńscy posiadali także 4 egzemplarze Pisma Świętego. Od czasów reform Stanisława Konarskiego (1750–1753) Ewangelia stała się „ośrodkiem katechizacji szkolnej” szkół pijarskich w Polsce. To jego zdaniem najpożyteczniejsza i najbardziej stosowna książka dla dzieci, u których od najmłodszych lat należało budzić ochotę do czytania. Na tekstach Pisma Świętego (z pominięciem dzieł autorów starożytnych) nauczano łaciny w klasie wstępnej. W dni świąteczne oraz wolne od nauki szkolnej przewidywano czytanie Biblii z komentarzami⁵⁹.

⁵² *Powinności każdego człowieka w rozmowie, mianey od kawalerow uczących się i Collegio Nobilium S. P. krótko zebrane y trzeci raz do druku podane*, w Warszawie u XX. Schol. Piarum 1769. Estreicher, t. 3, s. 214.

⁵³ Estreicher, t. 20, s. 459.

⁵⁴ *French vernacular Books. Books published in the French Language before 1601. Livres vernaculaires français. Livres imprimés en français avant 1601*, ed. A. Pettegree, M. Walsby, A. Wilkinson, Leiden–Boston 2007, s. 414.

⁵⁵ J. Śrutwa, *Szkoła księży pijarów...*, s. 562.

⁵⁶ J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie Zakonu Pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga narodów (1642–1740)*, Gdańsk 2015, s. 277.

⁵⁷ E. Sukiennik, *Księgozbiór klasztoru paulinów w Oporowie według katalogów bibliotecznych z XVIII wieku*, „Saeculum Christianum” 2019, nr 26, t. 1, s. 131.

⁵⁸ J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie...*, s. 277.

⁵⁹ J. Buba, *Pismo Święte w szkołach i w kaznodziejstwie dawnych pijarów (Szkic orientacyjny)*, w: *Pijarzy w kulturze dawnej Polski. Ludzie i zagadnienia*, Kraków 1982, s. 185–186.

Ponad połowa dzieł (26) teologicznych znajdujących się w bibliotece kolegium wieluńskiego była napisana po łacinie. Natomiast spośród języków narodowych dominował oczywiście polski – opublikowano w nim 19 książek. Innym językiem narodowym, w którym ukazywały się prace teologiczne znajdujące się w bibliotece wieluńskiej, był francuski: 4 dzieła.

Zdaniem Jana Śrutwy jakoś księgozbiorów pijarskich była wysoka, jednakże „(...) zakon odgrywający skądinąd czołową rolę w życiu państwa, nie wydał ze swych szeregów żadnego pisarza, który byłby w ścisłym znaczeniu teologiem poważniejszego formatu”⁶⁰.

Bibliografia

- Adrianek M., *Biblioteki publicznych szkół średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do r. 1831*, „Roczniki Biblioteczne” 22(1978), s. 11-55.
- Ausz M., Puchowski K., *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794: Szkoły w Wydziale Pijarskim*, Warszawa 2018, s. 230-233.
- Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie: Bibliographie*, per les Perès Augustin et Aloys de Backer t. 7, Bruxelles–Paris 1896.
- Buba J., *Pismo Święte w szkołach i w kaznodziejstwie dawnych pijarów (Szkic orientacyjny)*, w: *Pijarzy w kulturze dawnej Polski Ludzie i zagadnienia*, Kraków 1982, s. 184-190.
- Constitutiones religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus*, Barcinone 1793.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. III: *Obejmująca druki stolecia XV–XVIII w układzie abecedowym*, t. 2-3, 5-6, 9, 11, 13-15, 17, 20-22, Kraków 1894–1939.
- Estreicher K. *Bibliografia Polska 120,00 druków*, cz. I: *Stolecie XIX*, t. 16, Kraków 1991.
- French vernacular Books. Books published in the French Language before 1601. Livres vernaculaires français. Livres imprimés en français avant 1601*, ed. A. Pettegree, M. Walsby, A. Wilkinson, Leiden–Boston 2007.
- Książka obejmująca Zbiór Książek Instrumentów Fizycznych i Jeometrycznych wprowadzonych do biblioteki X.X. Scholarum Piarum 1809*, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie, sygn. Col. Viel. 9.
- Kujawski W., *Szkoły pijarskie Komisji Edukacji Narodowej w Wieluniu (1774–1793)*, „Antemurale” 6(1960/1961), s. 109-145.
- Mączyński R., *Pionierska dekada: Domus Vielunensis Scholarum Piarum u schyłku XVII wieku*, „Rocznik Wieluński” 17(2017), s. 91-131.
- Pietrkiewicz R., *Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*, t. 1: *Od początku do 1638 roku*, Poznań 2016.
- Stolarczyk T., *Analecta dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce środkowej (XIII–XVIII w.)*, Wieluń 2016.
- Stolarczyk T., *Inwentarze biblioteczne z konwentu paulinów w Wieluniu (XVIII w.)*, Wieluń 2021.
- Stolarczyk T. *Prace historyczne w bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego w świetle inwentarzy z 1809 i 1821 r.*, „Rocznik Wieluński” 17(2017), s. 277-289.

⁶⁰ J. Śrutwa, *Szkoła księży pijarów...*, s. 562.

- Sukiennik E., *Księgozbiór klasztoru paulinów w Oporowie według katalogów bibliotecznych z XVIII wieku*, „Saeculum Christianum” 1(2019), nr 26, s. 115-145.
- Szady J., *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008.
- Śrutwa J., *Szkoła księży pijarów*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 555-572.
- Taraszkiewicz J., *Pierwsze stulecie Zakonu Pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga narodów (1642-1740)*, Gdańsk 2015.
- Taraszkiewicz J., *Pijarskie ratio studiorum*, w: *W służbie historii nauki, kultury i edukacji. Księga pamiątkowa dedykowana prof. Lechowi Mokrzeckiemu z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, red. R. Grzybowski, T. Maliszewski, Gdańsk 2006, s. 159-164.
- Włodarczyk Z., *Wieluńska szkoła pijarska w dobie tzw. Prus Południowych (1793-1806)*, „Rocznik Wieluński” 4(2004), s. 29-38.
- Zabraniak S., *Wieluński ośrodek kościelny w okresie staropolskim*, Lublin 2007.